

Ahto Apajalahti & Henri Hannula

Historiantutkimuksen tieteellisyydestä

Historianfilosofisessa ja historiateoreettisessa keskustelussa¹ on viime vuosikymmeninä pohdittu historiantutkimuksen tieteellisyyttä. Keskeisiä keskustelunaiheita on ollut kolme: objektiivisuuden mahdollisuus, historiankirjoituksen ainutlaatuinen luonne sekä tutkimustulosten eli tulkintojen totuudellisuuden arviointi. Aihepiiri tiivistettiin Yle Radio 1:n vuonna 2018 esittämän Tiedeykkönen-ohjelmasarjan jakson yhteydessä osuvasti kysymykseen, ”onko historia ihan oikea, luotettava tietoa tuotava tiede vai ei?”²

Tässä artikkelissa tarkastelemme, miten historiantutkimuksen³ tieteellisyyttä voi arvioida suhteessa muihin akateemisiin aloihin. Pohjaamme tarkastelun viime vuosikymmenten metodi- ja teoriakirjallisuudessa esitettyihin käsityksiin historiantutkimuksen luonteesta. Suhteutamme näitä käsityksiä yleisempään tieteenfilosofiseen keskusteluun nojaamalla muun muassa Inkeri Koskisen, Panu Raatikaisen ja Deirdre McCloskeyn tuotantoon sekä sosiologisen tieteen tutkimuksen näkökulmiin. Vertailemme historiateoreettista keskustelua sekä humanististen ja yhteiskuntatieteiden että luonnontieteiden

filosofisiin kysymyksiin. Rajaamme tarkastelun lähinnä sellaiseen keskusteluun, jolla on ollut merkitystä suomenkieliselle historiantutkijoiden yhteisölle.

Osoitamme, että historiateoreettisessa keskustelussa yleiset käsitykset historiantutkimuksen ominaispiirteistä tai jopa ainutlaatuisuudesta suhteessa muihin tieteenaloihin on syytä kyseenalaistaa. Historiantutkimuksen tietoteoreettiset kysymykset eivät poikkea perustavanlaatuisesti muista tieteenaloista, ja sitä on pidettävä tieteellisenä.⁴

Objektiivisuuden mahdottomuus – vai mahdollisuus?

Historiantutkimuksen tieteellisyydestä puhuttaessa yksi keskeinen käsite on ollut objektiivisuus. Viime vuosikymmeninä alan sisällä on korostettu sen saavuttamisen mahdottomuutta. Esimerkiksi Jorma Kalelan mukaan ”objektiivisuuden mahdottomuus symboloi yhteiskuntaa ja kulttuuria tutkivien tieteenalojen perustavanlaatuisista eroa luonnontieteisiin”. Vastaavasti objektiivisuus ei Heikki Ylikankaan mukaan ole historiantutkimuksessa mahdollista ”teoriassakaan”, kun

1. Keskusteluista yhteenvedoina ks. Jarmo Pulkkinen & Kari Väyrynen, *Lingvistinen käänne analyttisestä perinteestä jälkinarrativismiin*. Teoksessa Kari Väyrynen & Jorma Pulkkinen (toim.) *Historian teoria. Lingvistisestä käänneestä mahdolliseen historiaan*. Vastapaino 2016, 7–14. Herman Paul, *Key Issues in Historical Theory*. Routledge 2015, 1–15, 111–121. Historianfilosofian ohella voidaan myös puhua historiografian filosofiaasta, ks. Jouni-Matti Kuukkanen, *Narrativismista kriittiseen historiografian filosofiaan*. *Ennen ja nyt* 2/2015 (Kuukkanen 2015a).
2. *Tiedeykkönen: Historia – kokoelma kiinnostavia tarinoita vai totuus menneestä?* Toim. Pasi Toiviainen. Yle Radio 1, 6.3.2018. Sitaatti ohjelman esittelytekstistä Yle Areenassa.
3. Käytämme käsitettä *historiantutkimus* vain viitattessamme tutkijoihin, jotka käyttävät sitä. Muutoin käytämme tässä artikkelissa käsitettä *historiantutkimus*. *Historian, historiankirjoituksen ja historiografian terminologiasta* ks. Kuukkanen 2015a.
4. Kiitämme Helsingin yliopistolla vuosina 2018–2019 järjestämämme historianfilosofian ja -teorian opintopiirin osallistujia erinomaisista keskusteluista. Kiitämme myös FT Veli Virmajokea keskusteluista ja kommenteista.

taas luonnontieteissä on mahdollista ”saavuttaa totuus, siis (suhteellisen) muuttumaton, toistettavien kokein oikeaksi todistettu tutkimustulos”. Tämän vuoksi luonnontieteellinen tutkimustieto on ”eksaktia ja kumuloituvaa”.⁵ Tämäntapainen ajattelu lienee historian tutkijoiden keskuudessa yleistä.

Siinä missä historian tutkijat kiistävät alansa objektiivisuuden, tieteenfilosofit eivät ole asiasta niinkään vakuuttuneita. Panu Raatikaisen mukaan ei ole ”mitään vakuuttavia perusteita ajatella, että objektiivisen tiedon saavuttaminen ihmistieteessä olisi jotenkin olemuksellisesti vaikeampaa kuin luonnontieteissä tai jopa periaatteellisesti mahdotonta”. Vastaavasti Inkeri Koskinen arvioi, että Ylikankaalla on ”kovin epärealistinen käsitys luonnontieteistä”. Koskinen mukaan Ylikangas ”asettaa humanistisen tutkimuksen riman korkeammalle kuin mikään tiede yltää”, ja sitten ”toteaa vähemmän yllättävästi, että sinne asti ei tosiaan historian tutkimuksessa päästä”.⁶

Näkemysero liittyy objektiivisuuden käsitteen monipuolisuuteen. Kuten Koskinen toteaa, objektiivisuudella voidaan tarkoittaa esimerkiksi uskollisuutta tosiasioille, subjektiivisten vinoumien välttämistä ja arvovapautta. Objektiivisuudesta on ollut myös historiallisesti erilaisia näkemyksiä, jotka ovat liittyneet käsitettä tärkeinä pitäneiden tutkijayhteisöjen vaihteleviin tarkoituseriin. Toisin sanoen objektiivisuudellakin on oma käsittehistoriansa. Otettiin objektiivisuuden määritelmäksi mitä tahansa, täydellistä objektiivisuutta ei katsota nykyään löytyvän mistään, ei edes ”eksakteimmista” luonnontieteistä.⁷

Täydellisen objektiivisuuden mahdottomuutta käsitellyt Allan Megill on tehnyt nelijaon absoluuttiseen, tieteenalakohtaiseen, dialektiseen ja proseduraaliseen objektiivisuuteen.⁸ Näistä

ensimmäinen viittaa tavoittamattomaan (”jumaalliseen”) filosofiseen objektiivisuuden ideaaliin, ja kolme muuta olemassa oleviin tieteen käytänteisiin.⁹ Esimerkiksi tieteenalakohtainen objektiivisuus viittaa tieteenalojen omiin käytänteisiin arvioida tutkijoiden työtä, kun taas proseduraalinen objektiivisuus tarkoittaa erilaisia standardisoituja, ei-subjektiivisiä menetelmiä, joilla pyritään minimoimaan virheet tutkimusprosessissa.

Mitään näistä tavoista arvioida objektiivisuutta ei voi pitää ongelmattomana.¹⁰ Tieteenalojen sisäiset ja niiden väliset pyrkimykset vähentää erilaisia vinoumia ja vääristymiä punnitsemalla keskenään erilaisia tulkintoja ovat joka tapauksessa keskeisiä. Humanistisessa tutkimuksessa esimerkiksi tutkijayhteisön tapa lähestyä samoja tutkimusaiheita eri näkökulmista tuottaa luotettavaa tietoa, kuten Inkeri Koskinen toteaa.¹¹

Historiantutkijoiden piirissä on elänyt käsitys, että objektiivisuus edellyttäisi tutkijalta ”itsensä sammuttamista” eli irtautumista ympäröivästä yhteiskunnasta.¹² Tämä on tietenkin mahdotonta. Vastaus kysymykseen, onko historian tutkimus objektiivista, riippuu kuitenkin täysin käytettävästä objektiivisuuden määritelmästä ja sen tavoiteltavasta tasosta.¹³ Kaikilla on ajattelussaan henkilökohtaisia vinoumia, mutta niiden vaikutusta pitää pyrkiä vähentämään tutkijayhteisön yhteisillä käytännöillä. Tutkimuksen kutsuminen objektiiviseksi ei välttämättä edellytä tämän enempää, ja tämän määritelmän historian tutkimus selkeästi täyttää.

Toisaalta tieteellisyydestä voidaan puhua myös takertumatta objektiivisuuden käsitteeseen. Esimerkiksi eräässä kaupallisen alan opiskelijoilla Suomessa tehdyssä kyselytutkimuksessa vain harva kuvaili tieteellistä ajattelua juuri objektiiviseksi. Useimmat määrittelivät sen kriittiseksi,

5. Jorma Kalela, *Historiantutkimus ja historia*. Gaudeamus 2002, 14; Heikki Ylikangas, *Mitä on historia ja millaista sen tutkiminen*. Art House 2015, 11, 161.

6. Panu Raatikainen, *Ihmistieteet ja filosofia*. Gaudeamus 2004, 124; Inkeri Koskinen, Objektiivisuus humanistisissa tieteissä. *Niin & näin* 4/2016, 35.

7. Mika Kiikeri & Petri Ylikoski, *Tiede tutkimuskohteena. Filosofinen johdatus tieteen tutkimukseen*. Gaudeamus 2004, 218–219; Koskinen 2016, 35–39.

8. Allan Megill, *Historical knowledge, historical error: A contemporary guide to practice*. University of Chicago Press 2007, 114.

9. Megill 2007, 114.

10. Megill 2007, 124.

11. Koskinen 2016, 39–40. Ks. myös Raatikainen 2004, 138–156.

12. Kalela 2002, 86.

13. Myös Jouni-Matti Kuukkanen tarkastelee historiankirjoituksen objektiivisuutta liukuvana asteikkona. Jouni-Matti Kuukkanen, *Postnarrativist Philosophy of Historiography*. Palgrave Macmillan 2015, 170–179 (Kuukkanen 2015b).

loogiseksi ja monia näkökulmia huomioivaksi ajatteluksi.¹⁴ Historiantutkimuksen tieteellisyttä ajatellen objektiivisuus on ongelma vain, jos siihen otetaan kovin vahva kanta – puolesta tai vastaan. Objektiivisuuden näkökulmasta historiantutkimusta voi edellä esitetyin perusteina pitää tieteellisenä.

Historiallisuus on valtavirtaa – ei poikkeuksellista

Keskustelu objektiivisuudesta on läheisessä yhteydessä viime vuosikymmenten merkittävimpään historiateoreettisen keskustelun suuntaukseen, narrativismiin. Sen mukaan historiantutkimuksen tuloksia ovat kirjalliset kokonaisuudet, narratiivit, joita ei ainakaan *totuuden korrespondensiteorian* näkökulmasta voida pitää tosina tai epätosina.¹⁵ Narrativismi on epäilemättä tuonut historiantutkijoille työkaluja hienosyiseen itsekriittisyyteen. Yhdessä laajempien niin kutsuttuun kielelliseen käänteeseen ja konstruktivismiin liittyvien näkökulmien kanssa se on korostanut, ettei menneen todellisuuden tavoittaminen kielen avulla ole yksinkertaista. Repiesään rikki naiiveja todellisuuskäsityksiä se on kuitenkin jättänyt historiantutkijat ”tietoteoreettisen epävarmuuden” tilaan¹⁶.

Narrativismia on myös kritisoitu, ja esimerkiksi Jouni-Matti Kuukkanen on esittänyt siirtymistä kehittämäänsä *postnarrativistiseen historiografian filosofiaan*. Kuukkanen on osoittanut, etteivät narrativistien esittämät narratiivin määritelmät ole filosofisesti vedenpitäviä vaan ennemminkin epämääräisiä.¹⁷ Hän kuitenkin hyväksyy narrativismin lähtökohdan, että menneisyyttä ei sinänsä voi koskaan tavoittaa eikä ”rekonstruoida”.¹⁸ Vaikka voidaan tehdä historiallisia väitelauseita, jotka pitävät kiistattomasti paikkansa, näiden faktojen luettelointi ei ole tutkimuksen näkökul-

masta mielenkiintoista. Jokainen historiallinen fakta muuntuu tutkijan tulokinnassa osaksi ainutlaatuista synteesiä, joka on historiantutkimuksen mielenkiintoisin ja tärkein osa. Kuukkanen katsoo, että näitä ainutlaatuisia synteesejä voidaan arvioida kontekstisidonnaisen rationaalisuuden kriteerein.¹⁹

Kuukkanen kanta on sikäli välittävä, että hänen lähtökohdanaan on metodologinen, ei jyrkkä tietoteoreettinen relativismi. Vaikka kukin tutkija valikoi ne historialliset faktatiedot, joiden pohjalta ainutlaatuinen synteesi tehdään, on olemassa kriteerejä arvioida tulkintojen kestävyttä. Näin vältetään joidenkin narrativistien edustama kanta, ettei tutkimuksen pätevyyden arvioinnissa voisi soveltaa mitään tiedollisia kriteereitä.²⁰ Kuukkanen kontribuutio on tuonut tärkeän lisän siihen filosofiseen keskusteluun, jonka Hayden Whiten, Frank Ankersmitin²¹ ja ääripäässä Keith Jenkinsin kaltaisten ajattelijoiden näkemykset ovat aikoinaan sysänneet liikkeelle. Silti historiateoreettinen keskustelu tuntuu edelleen pysyvän tiukasti sellaisen vastakkainasettelun alueella, jossa toisessa päässä ovat ”rankelaiset” historioitsijat – naiivit realistit tai empiristit – ja toisessa postmoderni tietoteoreettinen skeptisismi. Todellisuudessa vain harva historiantutkija sijoittune näihin ääripäihin.

Eräs tapa saattaa keskustelua eteenpäin olisi pohtia, minkälainen on muiden ihmistieteiden itseymmärrys alansa suhteesta narrativisteille keskeisiin kysymyksiin ajallisuudesta, synteisien tekemisestä ja tutkimustulosten argumentoinnista.

Nykyisessä historiateoreettisessa keskustelussa historiantutkimuksella katsotaan olevan erityinen suhde aikaan ja ajallisuuteen. Narrativismin mukaan ensisijainen historiantutkimuksen kohde on menneisyydessä ja siksi iäksi mene-

14. Hannele Seppälä, *Students' scientific thinking in higher education. Logical thinking and conceptions of scientific thinking in universities and universities of applied sciences*. University of Helsinki 2013, 82.

15. Kuukkanen 2015a. Totuuden vastaavuus- eli korrespondenssiteoria on eräs filosofinen totuusteoria.

16. Riitta Eirinen, Kurotus narrativismin jälkeiseen aikaan. *Niin & näin* 2/2017, 143.

17. Kuukkanen 2015a.

18. Kuukkanen 2015b, 199: ”Historiography identified as a discursive and argumentative practice also explains the abandonment of representationalism in favor of non-representationalism. It is not reasonable to look for abstract entities that are re-presented once the correspondence relation between the historical reality and historiographical thesis is rejected. Historiography is presentational and constructivist, not re-presentational and re-constructivist.”

19. Kuukkanen 2015b, 176–177, 197.

20. Kuukkanen 2015b, 200.

21. Tuoreena Ankersmitin ajattelun kontekstointina ks. Herman Paul & Adriaan van Veldhuizen, A Retrieval of historicism: Frank Ankersmit's Philosophy of History and Politics. *History and Theory* 57 (2018), 33–55.

tetyssä, tavoittamattomassa ulottuvuudessa. Historiantutkimusta ei kuitenkaan voi pitää ainoana ajallisten ulottuvuuksien kanssa tekemisissä olevana tieteenalana. Viime vuosikymmenten aikana historiallinen aikaperspektiivi on tullut täysin normaaliksi osaksi laajaa yhteiskuntatieteiden kenttää – ei vähiten historiallisten aineistojen digitalisoitumisen ja massadatan saatavuuden vuoksi.²² Vaikka esimerkiksi valtavirran mikroaloustieteen orientaatio on edelleen lujasti nykyisydessä, historiallinen käänne on koskettanut taloustieteitäkin. Tästä esimerkkinä on Douglas Northin ja Thomas Pikettyyn kaltaisten ajattelijoiden saama huomio.²³

Jorma Kalela on tähdentänyt, että elitistisen eristäytymisen sijaan historiantutkijoiden olisi otettava vakavasti kansalaisten tarve historialliselle tiedolle ja menneisyyden käsittelylle.²⁴ Vielä vahvemmin voisi kuitenkin painottaa, että varsinkin muiden tieteenalojen kiinnostus historiallisia metodeja kohtaan on otettava vakavasti. Mikäli historiateoreettisessa keskustelussa ollaan kiinnostuneita lähinnä jatkamaan 1970-luvulla virinnyttä narrativistista keskusteluperinnettä, muiden tieteenalojen piiristä kummunneet tilaukset historian metodologialle ja historiateoreettiselle keskustelulle jäävät huomiotta.

Kuulu yhteiskuntatieteiden historiaorientaation ja humanistisen historiantutkimuksen välillä ei ole ylittämättömän suuri. Historiantutkijoiden olisi kuitenkin hyväksyttävä historiallista tutkimusta koskevien teoreettisten ja metodologisten näkemysten moninaisuus voidakseen tehdä yhteistyötä yhteiskuntatieteilijöiden kanssa. Näin asia käytännössä lieneekin monissa yhteisissä

projekteissa, mutta käytäntö pitäisi oikeuttaa myös teoreettisella tasolla. Ainakaan narrativistinen keskustelu ei näytä reagoineen tähän kysymykseen.

Synteesit ja narratiivisuus

Jos ainutlaatuisten synteesien tai narratiivien muotoilu on historiantutkimuksen lähtökohdana, miten tämä suhteutuu muihin tieteenaloihin? Ensinnäkään ei vaikuta siltä, että empiiristen referenssipisteiden kautta tehtävät tulkinnalliset synteesit olisivat juuri historiantutkimuksen ainutlaatuisuuden ydin. Esimerkiksi tilastotieteiden kohdalla on selvää, ettei tutkimusprosessi pääty empiiriseen analyysiin tai mallintamiseen. Tilastollista päättelyä ei ole ilman tulosten tulkintaa. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että tilastollisten mallien pohjalta tehdyt tulkinnat olisivat kaikki yhtä kestäviä. Kysymys on näin ollen siitä, miten luotettava ja läpinäkyvä tutkimusprosessi on.²⁵ Tulosten tulkinnan kestävyyttä on – aivan kuten historiantutkimuksessakin – tarkasteltava kontekstisidonnaisesti ja tapauskohtaisesti.

Toinen esimerkki on uusklassinen taloustiede. Ekonomistit eivät tietenkään kiellä tutkivansa todellisia, olemassa olevia ilmiöitä. Toisaalta tieteenalan piirissä ei katsota, että teoreettiset käsitteet voitaisiin palauttaa empiirisiin havaintoihin.²⁶ Suhde todellisuuteen on ollut osa taloustieteen filosofista keskustelua jo vuosikymmenet,²⁷ mutta tästä ei ole seurannut minkäänlaista tietoteoreettista kriisiä tieteenalan sisällä. Taloustieteen filosofisesta keskustelusta ei ole myöskään seurannut, että alan itseymmärrys olisi yksioikoisesti jäänyt vahvasti antirealisti-

22. Jouni-Matti Kuukkanen, Narrativistinen ja jälkinarrativistinen historianfilosofia. Teoksessa Väyrynen & Pulkkinen 2016, 58–59; Herbert S. Klein, The “Historical Turn” in the Social Sciences. *Journal of Interdisciplinary History* 48:3 (2017), 295–312.
23. Kirjoittajista Henri Hannula tutki väitöskirjassaan Alankomaiden kauppadiplomatiaa Itämeren piirissä 1600-luvun lopulla ja on perehtynyt taloustieteen ja taloushistorian rajapintaan. Graham A. Brownlow, Structure and change: Douglass North’s economics. *Journal of Economic Methodology* 17:3 (2010), 301–316; Thomas Piketty, Capital in the Twenty-First Century: A multidimensional approach to the history of capital and social classes. *British Journal of Sociology* 65:4 (2014), 736–747; Klein 2017, 298. Historiallisten metodien käyttöä pohditaan jopa liiketaloustieteessä, ks. Eero Vaara & Juha-Antti Lamberg, Taking Historical Embeddedness Seriously: Three Historical Approaches to Advance Strategy Process and Practice Research. *Academy of Management Review* 41:4 (2016), 633–657.
24. Kalela 2002, 60.
25. Tilastollisen tutkimuksen tulosten tulkinnasta ks. Mikko Ketokivi, *Tilastollinen päättely ja tieteellinen argumentointi*. Gaudeamus 2015, 170–183, 212–221.
26. Juhana Vartiainen, Uusklassinen taloustiede yhteiskuntatieteiden kentässä. Teoksessa Risto Heiskala & Akseli Virtanen (toim.) *Talous ja yhteiskuntateoria II. Modernin maailman talous ja sen kritiikki*. Gaudeamus 2016, 17.
27. Ks. esimerkiksi debatti Mäen ja McCloskeyn välillä: Uskali Mäki, Diagnosing McCloskey. *Journal of Economic Literature* 33:3 (1995), 1300–1318; Deirdre McCloskey, Modern epistemology against analytic philosophy: a reply to Mäki. *Journal of Economic Literature* 33:3 (1995), 1319–1323.

seksi. Tieteellisen realismin – sellaisena kuin se tieteenfilosofiassa nykyään ymmärretään – ja erilaisten sosiaalikonstruktivististen painotusten ei lopulta tarvitse olla vastakkainasettelua, kuten myös Juha Rikama on tuonut esille.²⁸ Olennaista on, mitä mielekkäitä kysymyksiä ja tulkintoja yhteiskunnallisista ilmiöistä voidaan taloustieteen mallien kautta esittää.

Voidaankin perustellusti väittää, että kaikki ihmis- ja yhteiskuntatieteet tekevät tavalla tai toisella ainutlaatuisia synteesejä pohjautuen yksilöllisesti valittuun aineistoon ja esitettyihin tutkimuskysymyksiin. Faktuaaliset väitelauset, kuten ”vuonna 2009 maailmantalous oli vakavassa laskusuhdanteessa”, eivät ole vielä kovin mielekkäitä tieteellisen päättelyn kannalta. Seuraaviin askeliin liittyy aina tulkintaa, jolloin kysytään, miten ja miksi vuoden 2009 laskusuhdanteeseen päädyttiin. Suurin epävarmuus liittyy tietenkin siihen, mitä laskusuhdanteesta seuraa. Vastaus näihin kysymyksiin on aina eriasteisesti tulkinnallinen. Empiirisen aineiston tulkinnallisuus on tavanomaista kaikilla tutkimusaloilla. Jouni-Matti Kuukkanen pohdinta väitelauseiden ja synteisien suhteesta historian tutkimuksessa on siten verrattavissa muiden alojen vastaavaan keskusteluun. Esimerkiksi pörssiapaniikit, talouskasvu tai inflaatio ovat todellisia talouden prosesseja, joiden tutkimiseen sekä taloustieteen että taloushistorian tulkinnat voivat olla yhtä lailla päteviä, ja ne ovat myös vertailtavissa.

Narrativismin mukaan edellä käsitellyillä seikoilla ei ole merkitystä, sillä historian tutkimuksen tulokset ovat olemassa ainoastaan kirjan muodossa julkaistavina narratiiveina, mikä tekee

historiankirjoituksesta enemmän kirjallisuutta kuin tiedettä.²⁹ Narrativismissa puhutaan yleensä monografioista, mutta myös artikkelimuotoinen julkaiseminen on historian tutkimuksessa yleistä. Artikkelipuolestaan on tieteellisen julkaisemisen perusmuoto kaikilla tieteenaloilla.

Tästä päästään tieteellisen argumentoinnin ja retoriikan kysymyksiin. Yhteiskuntatieteiden piirissä tieteellistä retoriikkaa on käsitelty laajasti esimerkiksi Deirdre McCloskey jo 1990-luvulla. Hänen mukaansa retorisuus on nähtävä normaalina osana tieteen tekemistä.³⁰ Luonnontieteellisenkin tutkimusartikkelin tarkoitus on vakuuttaa toiset tutkijat tutkimustulosten pätevydestä ja kiinnostavuudesta, ei ainoastaan kuvata tai mallintaa todellisuutta. Mielenkiintoisesti on myös alustavaa tutkimusnäyttöä siitä, että luonnontieteissä artikkeleita siteerataan sitä useammin mitä narratiivisempi se on kirjoitustyyliltään.³¹ Tutkimusartikkeli ei ole koskaan täydellisen tarkka tai objektiivinen kuvaus tutkimusprosessista.³²

Historiantutkijat ovat erityisen vahvoilla erilaisten tutkimusprosessien kuvaajina ja problematisoijina, historiallisesti ja nykypäivässä. He osaavat tunnistaa erilaisia vinoumia, taustaoletusten merkityksiä ja myös tarpeettomia yksinkertaistuksia. Historioitsijan pohjakoulutus on erinomainen lähtökohta poikkitieteelliselle keskustelulle siitä, missä määrin muiden ihmistieteiden teoreettiset taustaoletukset ovat mielekkäitä suhteessa tutkittuihin ilmiöihin.³³ Hyvä esimerkki tällaisesta vuoropuhelusta on taloushistorian ja taloustieteen uusien näkökulmien limittyminen kotitalouden ja talouden käsitteellisessä ja historiallisessa erottelussa. Uusia mielenkiintoisia ja

28. Uskali Mäki, Realism and Antirealism about Economics. Teoksessa Uskali Mäki (toim.) *Philosophy of Economics*. Elsevier 2012, 1, 7, 16–19, 22; Juha Rikama, Todellisuus ja tieto – erilaisten käsitysten kirjo. *Tieteessä tapahtuu* 32:2 (2014), 39–42. Antirealismilla tarkoitetaan taloustieteiden tietoteoriassa instrumentalismia, joka korostaa teorioiden toimivuutta enemmän kuin vastaavuutta todellisuuden kanssa.

29. Kuukkanen 2015a.

30. Deirdre N. McCloskey, *Knowledge and persuasion in economics*. Cambridge University Press 1994, 181–198.

31. Ann Hilier & Ryan P. Kelly & Terrie Klinger, Narrative Style Influences Citation Frequency in Climate Change Science. *PLoS ONE* 2016; Benjamin Freeling & Zoë A. Doubleday & Sean D. Connell, Opinion: How can we boost the impact of publications? Try better writing. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America* 116:2 (2019), 341–343.

32. Kiikeri & Ylikoski 2004, 102–109, 166–168. Tieteellisen argumentaation kysymyksiä käsitellään laajasti esim. teoksessa Marja-Liisa Kakkuri-Knuutila, *Argumentti ja kritiikki. Lukemisen, keskustelun ja vakuuttamisen taidot*. Gaudeamus 1998.

33. Esimerkki taloustieteen kritiikistä on historioitsija-taloustieteilijä Deirdre McCloskeyn ja taloustieteilijä Stephen Thomas Ziliakin teos *The cult of statistical significance: How the standard error costs us jobs, justice, and lives*. University of Michigan Press 2008. Sittenmin niinkin ”eksakti” asia kuin *tilastollinen merkitsevyys* on luonnontieteissäkin vahvasti kyseenalaistettu siihen liittyvien tulkintaongelmien vuoksi. Ks. Valentin Amrhein & Sander Greenland & Blake McShane, Scientists rise up against statistical significance. *Nature* 567 (2019), 306–307.

tulkinnoiltaan kestävämpiä synteesejä saadaan, kun yhdistetään feministisen taloustieteen kriittiset näkökulmat ja vahva historiantutkimuksen empiirinen osaaminen. Historiatieteillä ei ole ainoastaan annettavaa muilta tieteenaloilta teoriaa ja metodologiaa lainaavana tieteenä vaan myös muille tieteenaloille historiallisia metodeja tarjoavana alana.³⁴

Niin uusien historioiden kuin uusien yhteiskuntatieteidenkin kontribuutiot ovat vakiintuneet ja tulleet jo täysin normaaliksi osaksi tiedeyhteisöjen toimintaa. Samaan aikaan kun nämä historiantutkimuksen viime vuosikymmeninä kehittyneet virtaukset ovat tuoneet poikkitieteellisiä metodeja ja teorioita osaksi käytäntöjään, on historiateoreettinen keskustelu erkaantunut omaksi filosofiseksi heimoyhteisöksi. Narrativistinen keskusteluperinne ei liiku riittävästi muiden ihmis- ja yhteiskuntatieteiden alueilla tai ole niistä kiinnostunut.

On siis hyvät perusteet esittää, että ajallinen ulottuvuus, havainnon ja synteessin välinen ero tai narratiivisuus eivät tee historiantutkimusta tieteenalana mitenkään olemuksellisesti ainutlaatuisiksi eivätkä estä kutsumasta sitä tieteelliseksi. Välittävät kannat eri tieteenalojen tietoteoreettisten käsitysten kanssa eivät ole niin ylitsepääsemättömiä kuin viime vuosikymmenten historiateoreettisessa keskustelussa on usein annettu ymmärtää.

Faktat ja tulkinnat – osittain tosia

Yleinen käsitys historiantutkimuksen alalla on, että menneisyyden jäänteet lähdeaineistona kytkyvät sen muihin, empiiriseen havainnointiin perustuviin tieteenaloihin. Esimerkiksi Jorma Kalela toteaa ytimekkäästi, että ”todistuskappaleet ovat olemassa riippumatta kenenkään niitä koskevista myöhemmistä päätelmistä”, ja että tämä ”on historiantutkimuksen empiirisyyden perusta.”³⁵

Samalla on yleinen käsitys, että empiiriseltä pohjalta tehtyjä laajempia tulkintoja on vaikea asettaa paremmuusjärjestykseen. On siis totta, että Ranskan vallankumous tapahtui, mutta kun kysytään, miksi se tapahtui, voidaan tähän vastata vain lukuisilla erilaisilla tulkinnoilla, joiden välistä tiedollista paremmuutta ei voida selkeästi ratkaista. Esimerkiksi Kalela on muotoillut väitteen seuraavasti: ”’Positiivisessa’ mielessä, ’oikean’ tulkinnan esittämisen tai hyväksymisen merkityksessä historiantutkimuksella ei ole mahdollisuutta kuvata tutkimuskohteitaan.” Esitetään jopa, että historiantutkimuksen tuloksia ei voida arvioida ”totuusfunktionaalisesti”, vaikka jotakin tulkintaa voidaan pitää ”oikeutetumpana” kuin toista.³⁶ Tästä käsityksestä on erilaisia aste-eroja, mutta olennaista on ajatus siitä, että historiantutkimusta luonnehtii näkökulmien moninaisuus ja empiirisen aineiston laaja tulkinnanvaraisuus.

Toisaalta yleisessä tieteenfilosofiassa on osoitettu, että yksinkertaisimpaankin todellisuuden havainnointiin liittyy aina tulkintaa. Tätä kuvataan käsitteellä *havaintojen teoriapitoisuus*. Kun esimerkiksi luonnontieteissä tehdään havaintoja laitteistolla, havaintoihin sisältyy aina teoreettinen oletus siitä, että laitteisto toimii oikein ja on rakennettu asianmukaisesti jonkin teorian pohjalta. Lisäksi oletetaan, että teorian pohjalta tutkimusasetelmassa tehty tutkimuskysymykset ovat perusteltuja. Havainto ei siten ole riippumaton tutkimusasetelmasta ja sen taustaoletuksista.³⁷

Historiantutkimuksen empiiriset havainnot eivät liene sen vähemmän teoriapitoisia kuin luonnontieteidenkään. Jorma Kalela on kuvannut samantapaista ilmiötä toteamalla, että ”historiantutkijan esittämä tapahtuma ei ole ’omillaan elävä’ autonominen kokonaisuus, vaan se on sidoksissa tutkijan rekonstruoimaan kontekstiin.”³⁸ Yksittäinen historiallinen lähde on ymmärrettävissä vain osana tällaista kontekstia, samalla tavalla kuin vaikkapa luonnontieteelli-

34. Jan De Vries, *The Industrious Revolution: Consumer Behavior and the Household Economy, 1650 to the Present*. Cambridge University Press 2008; Danielle van den Heuvel, *Women and entrepreneurship. Female traders in the Northern Netherlands, c. 1580-1815*. Aksant 2007. Esim. Veli Virmajoki korostaa tieteenhistorian ja sen filosofisen tarkastelun välttämättömyyttä tieteenfilosofialle. Veli Virmajoki, *Cementing Science. Understanding Science through Its Development*. University of Turku 2019, 6.

35. Kalela 2002, 96.

36. Kalela 2002, 189; Kuukkanen 2015a.

37. Kiikeri & Ylikoski 2004, 29–33. Narrativisteista ainakin Ankersmit kiistää havaintojen teoriapitoisuuden sopivuuden historiantutkimuksen arviointiin, mutta tätä kantaa on myös helppo kritisoida. Ks. Chris Lorenz, *Can Histories be True? Narrativism, Positivism, and the “Metaphorical Turn”*. *History and Theory* 37:3 (1998), 317.

38. Kalela 2002, 126. Tässä on yhdentekevää, puhutaanko konstruoinnista vai rekonstruoinnista.

nen havaintodata on ymmärrettävissä vain osana jotakin tutkimusasetelmaa.

Koska yksittäisiin, yksinkertaisimpiinkin faktaväitteisiin sisältyy aina tulkintaa, ei ole mielekästä tehdä tiukkaa rajanvetoa yksittäisten tosiasioiden ja laajempien tulkintojen välille. Siinä missä faktoihin sisältyy aina tulkintaa, myös tulkintaan sisältyy aina faktaa. Tulkinnat tai teoriat eivät silti koostu pelkästään yksittäisistä ja yksiselitteisistä tosiasioväitteistä.³⁹ Tieteenfilosofiassa puhutaankin nykyään teorioiden *empiirisestä alimääräytyneisyydestä*. Se tarkoittaa, että samat havainnot voidaan aina periaatteessa selittää useammalla kuin yhdellä teoriolla, jotka ovat keskenään yhteensopimattomia. Tämäkin käsite on kehitetty luonnontieteiden filosofisen tarkastelun tarpeisiin, mutta se ei ainakaan pidä vähemmän paikkaansa humanististen tieteiden kohdalla.⁴⁰

Historiantutkimuksessa samaa tutkimusaihetta koskevat tulkinnat voisi nähdä tällaisiksi teorioiksi. Ne pyrkivät selittämään suurin piirtein samaa empiiristä aineistoa, mutta tekevät sen usein joiltakin osin yhteensopimattomilla tavoilla. Vaikka näitä tulkintoja voidaan arvioida rationaalisesti – kuten esimerkiksi Jorma Kalela ja Jouni-Matti Kuukkanen esittävät – niistä yhtäkään ei välttämättä voida määrittellä yksiselitteisesti parhaimmaksi. Empiirinen aineisto ei välttämättä riitä ratkaisemaan tulkintojen tai teorioiden välistä paremmuutta historiantutkimuksessa, kuten ei luonnontieteissäkään.⁴¹

Chris Lorenzin mukaan tulkintojen totuudellisuutta tarkastellaan narrativismissa perusteetomasti joko-tai-näkökulmasta. Hän on myös osoittanut, että sekä Hayden Whiten että Frank Ankersmitin narrativismin taustalla piilee naiivi empiristinen käsitys todellisuutta koskevien väitteiden luonteesta. Narrativismi kehitettiin vastakohdaksi tällaisille käsityksille *historiantutkimuksen* piirissä, mutta sen käsitys luonnontieteistä on naiivin empirismin mukainen.⁴² Narrativismissa siis kiistetään historiantutkimuksen tietoteoreettiset yhtäläisyydet luonnontieteiden kanssa veto-

amalla sellaiseen käsitykseen luonnontieteistä, joka ei ole ollut puoleen vuosisataan filosofisesti perusteltu.

On aivan mahdollinen filosofinen kanta, että yksittäisistä tosiasioväitteistä laajoihin tulkintoihin kulkee jatkumo, jonka toisessa päässä vastaavuus todellisuuden kanssa on suurempi, toisessa päässä pienempi – kummassakaan tuskin olematon tai täydellinen. Kuten objektiivisuus, myös totuudenmukaisuus tulisi nähdä liukuvana asteikkona. Narrativistit ajattelevat historiantutkimuksen olevan täysin erillisellä omalla asteikollaan, mutta perustellumpaa olisi todeta, että historiantutkimuksen tulokset voidaan sijoittaa tiedollisessa mielessä sentään samalle asteikolle muiden tieteenalojen tulosten kanssa.

Edellä esille tuoduissa näkemyksissä ei ole kyse mistään naiivin realismin tai ”rankelaisuuden” paluusta, vaan itse asiassa konstruktivismiin⁴³ laajennuksesta. Historiantutkimuksessa faktatkin ovat jossain määrin tulkinnanvaraisia, mutta niin ne ovat kaikilla muillakin tieteenaloilla, eikä tästä tarvitse olla erityisen huolissaan. Vastaavasti laajempien tulkintojen etääntyminen empiirisestä aineistosta ei myöskään ole historiantutkimusta ainutlaatuisesti luonnehtiva ongelma, vaan asia, johon törmätään kaikilla tieteenaloilla.

Luonnontieteiden osalta voi tieteenfilosofisesti perustellusti olla realisti suhteessa ilmiöiden totuuteen, mutta antirealisti (instrumentalisti) suhteessa teorioiden totuuteen. Toisaalta voi olla metodologinen konstruktionisti, mutta epistemologinen realisti. On myös aivan mahdollista olla jonkinasteinen relativisti, tai (kriittinen) realisti sekä ilmiöiden että teorioiden suhteen. Tai, kuten Mika Kiikeri ja Petri Ylikoski toteavat, tutkija voi ”aivan rauhassa erottaa toisistaan tutkimuksensa ja sen filosofisen tulkinnan” ja välttää ”tarpeettomien filosofisten kantojen ottamista”.⁴⁴

Ei näytä olevan mitään syytä, miksei myös ihmistieteitä voisi käsitellä näiden filosofisten näkökulmien kautta. Ilkka Niiniluoto käsitteli kriittisen realismin piiriin kuuluvassa suomalais-

39. Tällainen käsitys, eli positivismi, on ollut tieteenfilosofiassa auttamattoman vanhentunut jo vähintäänkin puoli vuosisataa: Raatikainen 2004, 30–42.

40. Kiikeri & Ylikoski 2004, 33–37. Myös Jouni-Matti Kuukkanen soveltaa käsitettä historiantutkimukseen, ks. Kuukkanen 2015b, 182–185.

41. Kalela 2002, 190; Kiikeri & Ylikoski 2004, 36; Kuukkanen 2015a.

42. Lorenz 1998, 312–317. Ks. myös Raatikainen 2004, 121–122. Naiivia empirismia voidaan tässä kutsua myös positivismiksi.

43. Monipuolinen kokonaisesitys sosiaalikonstruktivismista ja sen merkityksestä eri tieteenaloille on: Ian Hacking, *Mitä sosiaalinen konstruktionismi on?* Alkuteos *The Social Construction of What?* Suom. Inkeri Koskinen. Vastapaino 2009.

44. Kiikeri & Ylikoski 2004, 208–232.

sen tieteenfilosofian klassikkoteoksessaan *Tieteellinen päättely ja selittäminen* yhtä lailla luonnon- ja ihmistieteitä jo 1980-luvun alussa. Kaikkia edellä kuvattuja filosofisia suhtautumistapoja kohtaan voi esittää argumentteja sekä puolesta että vastaan. Eräs hedelmällinen lähtökohta on tieteenfilosofinen pluralismi, eli ajatus erilaisten totuusteorioiden rinnakkaiselosta.⁴⁵

Wissenschaft vai science

Historiantutkimuksen tieteellisyyttä pohdittaessa on tietenkin huomioitava olohuoneessa oleva kielellinen virtahepo. Englanninkielisen science-käsityksen pohjalta on yhtäältä helppo todeta, ettei historiantutkimus ole sama asia kuin *science*. Useimmissa eurooppalaisissa kielissä on kuitenkin vain yksi kantasana tieteelle, tunnetuimpana saksan *Wissenschaft*. Ei ole mitenkään väistämätöntä, että juuri science-tieteitä olisi pidettävä tieteellisyyden prototyypinä. Sekä science että *Wissenschaft* ovat historiallisesti kehittyneitä ideoiden ja käytäntöjen rykelmiä, joille on matkan varrella kehitetty filosofisia perusteita. Kummallakin käsitteellä on oma monipolvinen käsitehistoriansa.⁴⁶ Kun suomen kielessä käytetään sanaa *tiede*, ei ole välttämätöntä pyrkiä erityisesti erottelemaan ihmis- ja luonnontieteitä niin, että jälkimmäiset olisivat jotenkin olemuksellisesti tieteellisempiä.

Lisäksi luonnontieteilijöiden piirissä oltiin viimeistään 1960-luvulla siirtymässä pois ajatuksesta, että luonnontiede tuottaisi täysin var-

moja luonnonlakeja. Kvanttimekaniikan myötä fysiikassa oli sotienväliseltä ajalta alkaen siirrytty puhumaan eriasteisista todennäköisyyksistä varman, lopullisen tiedon sijaan.⁴⁷ Monet ajan filosofiseen ja maailmankuvalliseen pohdintaan taipuvaiset luonnontieteilijät näyttävät pitäneen tätä muutosta perustavanlaatuisena. Esimerkiksi nuori biologi Anto Leikola tulkitsi 1960-luvulla, että fysiikka oli ”siirtynyt jäykän mekanistisesta maailmasta todennäköisyyksien maailmaan”, eikä luonnontieteissä voitu ”laatia mitään ehdottoman varmoja lakeja.”⁴⁸

Ajatus luonnontieteistä eksakteina, lopulliseen totuuteen pääsevinä ja varmoja luonnonlakeja löytävinä tieteenaloina on oikeastaan aina ollut lähinnä päättäjille, suurelle yleisölle ja opiskelijoille tarjottua idealisoitua myyntipuhetta.⁴⁹ Maailmansotien aiheuttaman kaaoksen jälkeisessä epävarmassa maailmassa monet ajattelijat halusivat siirtää suuren yleisön ajatukset pois väkivaltaisista ääri-ideologioista. Yhdeksi henkiseksi ankkuriksi tarjottiin tiedettä, joka erään tutkijan 1950-luvulla aivan epäironisesti lausumin sanoin oli yhteiskunnan ”ainoa täysin kriittisen sektorin”. Tuolloin syntynyt teknokraattinen kuva luonnontieteestä puolueettoman asiantuntijatiedon lähteenä sekä ylivoimaisena materiaalisena ja henkisen edistyksen ja hyvinvoinnin tuottajana onkin kylmän sodan ajan henkinen keksintö.⁵⁰

Viimeistään 1960-luvulla alkoi kuitenkin kriittikki tätä idealisoitua kuvaa kohtaan. Tieteen-

45. Ilkka Niiniluoto, *Tieteellinen päättely ja selittäminen*. Otava 1983; Chris Lorenz & Marek Tamm, Who knows where the time goes? *Rethinking History* 18:4 (2014), 505–507; Rikama 2014. Ks. myös realismia, relativismia ja pragmatismia käsittelevä keskustelu: Ilkka Niiniluoto, Kuka hukkas totuuden? *Tieteessä tapahtuu* 37:2 (2019), 9–15; Sami Pihlström, Totuus, pragmatismi ja rohkeus uskoa. *Tieteessä tapahtuu* 37:3 (2019), 11–18; Erkki Kilpinen, Totuuden tavoittelusta. *Tieteessä tapahtuu* 37:4 (2019), 50.
46. *Wissenschaftin* käsitehistoriasta ja termin suhteesta *scienceen* ks.: Paul Ziche & Joppe van Driel, *Wissenschaft*. Institute of European History 2012. European History Online (EGO), <http://ieg-ego.eu> (28.11.2019); Bas van Bommel, Between “Bildung” and “Wissenschaft”: The 19th-Century German Ideal of Scientific Education. Institute of European History 2015. European History Online (EGO), <http://ieg-ego.eu> (28.11.2019).
47. Tästä maailmankuvan muutoksesta ks. Tarja Kallio-Tamminen, *Kvanttilainen todellisuus. Fysiikka ja filosofia maailmankuvan muovaajina*. Gaudemus 2008. Johdatuksena muuhun vastaavaan kirjallisuuteen ks. Paavo Pyllkän, Kvanttiteoria filosofian innoittajana. Niin & näin -lehden verkkosivut, <https://netn.fi/lehti/niin-nain-315> (28.11.2019).
48. Kirjoittajista Apajalahti tekee väitöskirjaa luonnontieteiden popularisoinnin historiasta ja on perehtynyt esimerkiksi kvanttifysiikan kehittäjiin kuuluneen Pascual Jordanin ajatteluun. Ks. Pascual Jordan, *Tutkimus luo historiaa*. Alkuteos Forschung macht Geschichte. Suom. Reino Tuokko. WSOY 1956, 34–43, 55–56; Anto Leikola, *Biologin maailmasta*. WSOY 1968, 30–32.
49. Ks. esim. Kiikerin ja Ylikosken muotoilema määritelmä tällaisesta naiivista, ”perinteisestä tiedenäkemyksestä”: Kiikeri & Ylikoski 2004, 21–24.
50. Jordan 1956, 46. Ks. esim. David Hollinger, Science as a Weapon in Kulturkampfe in the United States During and After World War II. *Isis* 86:3 (1995), 440–454; George Reisch, When Structure Met Sputnik: On the Cold War Origins of The Structure of Scientific Revolutions. Teoksessa John Krige & Naomi Oreskes (toim.) *Science and Technology in the Global Cold War*. MIT Press 2014, 371–392.

filosofian piirissä Thomas Kuhnin teoksesta *The Structure of Scientific Revolutions* kehkeytyi useita tutkimusperinteitä, jotka monipuolistivat tapoja, joilla luonnontieteiden tieteenharjoituksen käytäntöjä tutkittiin filosofiassa ja yhteiskuntatieteissä, aina tieteellisen tiedon sosiologiasta laboratorioetnografiaan. Poliittisen kentän eri suunnilta monet kyseenalaistivat teknokraattisen suunnitteluideologian sekä tieteen kytkennät ympäristötuhoihin ja sotateolliseen järjestelmään.⁵¹

On hämmästyttävää, että historian tutkijat vielä 2000-luvulla puhuvat luonnontieteistä tavalla, joka olisi ollut hieman vanhakantaista ja naiivia jo 1960-luvulla.⁵² Modernin tieteenfilosofian ja tieteen tutkimuksen näkökulmien pohjalta humanististen ja luonnontieteiden välillä ei ehkä olekaan niin suuria eroja kuin on totuttu ajattelemaan.⁵³

Vertaileva historianfilosofia ja totuudenjälkeinen aika

Kunkin aikakauden tiedeyhteisöt kohtaavat omat tietoteoreettiset haasteensa suhteessa ympäröivään maailmaan. On korkea aika pohtia, mikä olisi rakentava ja mielekäs tapa ottaa seuraavia askeleita kohti sellaista historianfilosofiaa, joka lähestyisi historian tutkijoiden 2020-luvulla tärkeiksi kokemia kysymyksenasetteluja. Kuukkasen esittämä postnarrativismi toimii tässä hyvänä lähtökohtana, mutta keskustelua tulee laajentaa edelleen. Tähän esitämme ratkaisuksi vertailevaa historianfilosofiaa, joka suhteuttaisi historian tutkimuksen teoreettisia kysymyksiä muilla aloilla käytyyn keskusteluun.

Vertailevasta otteesta voisi olla käytännön apua historian tutkimuksen teoreettisen aineksen tunnistamiseen ja teoreettisuuden käsittelyyn. Ehkä tällöin myös ”keskitason teorit” otettaisiin historian tutkijoiden keskuudessa entistä vakavammin, kuten Juha Siltala on toivonut.⁵⁴ Tieteidenvälistä vertailua tarvitaan myös sen erittelemiseksi, mitkä ovat historian tutkimuksen menetelmiä ja miten historian tutkimuksen käsitys metodeista kenties eroaa muista tieteenaloista.⁵⁵ Tämä keskustelu on edelleen varsin keskeneräinen.

Tietoteoreettisilla käsityksillä on myös käytännön seurauksia sille, miten tieteen teon luonteesta puhutaan opiskelijoille ja suurelle yleisölle. Vaikkapa 1980- ja 1990-lukujen postmoderni tai narrativistinen kritiikki – tai niiden vuosikymmenten keskusteluja kommentoiva postnarrativismi – ei välttämättä tarjoa enää vastauksia niihin kysymyksiin, joita nykyopiskelijat pohtivat tieteenalaidentiteettiään rakentaessaan.

James Poskett kirjoittaa tieteen historian historiaa luotaavassa artikkelissaan, että viime vuosikymmeninä tieteen historian roolina on usein ollut tieteen nimissä tapahtuvan vallankäytön haastaminen. Hän kuitenkin arvelee, ettei tuo kritiikki tunnu nykyopiskelijoille yhtä ajankohtaiselta. Valeuutisten ja ilmastonmuutoksen kiistämisen aikakaudella ongelmat koskevat ennemmin tietämättömyyden valtaa kuin tiedon valtaa. ”Mitä hyötyä on sanoa tällä vuosituhanella syntyneelle perustutkinto-opiskelijalle, että tieteen totuudellisuus on syytä kyseenalaistaa”, hän kysyy.⁵⁶

On toki totta, että vielä lukiolaisilla on keskimäärin vajavaiset kyvyt arvioida historiallista

51. Kiikeri & Ylikoski 2004, 53–82, 137–161; Jon Agar, *Science in the Twentieth Century and Beyond*. Polity Press 2012, 403–432. Kuhnin teos on myös suomennettu: Thomas Kuhn, *Tieteellisten vallankumousten rakenne*. Suom. Kimmo Pietilä. Art House 1994.

52. Esim. Jorma Kalelan mukaan historian tutkijoita erottaa luonnontieteilijöistä se, että he ”eivät työskentele laboratoriossa, vaan ihmisten kesellä”, ja Markku Hyrkkänen esittää, että jos ”historiatieteen statusta välttämättä halutaan nostaa ikiomalla laboratoriolle, se löytyy jokaisen historioitsijan omasta päästä”. Kalela 2002, 14; Markku Hyrkkänen, *Aatehistorian mieli*. Vastapaino 2002, 222.

53. Raatikainen 2004, 121.

54. Juha Siltala, Teorit historian tutkimuksen työkaluina ja tutkimustuloksina. Teoksessa Matti O. Hannikainen & Mirka Danielsbacka & Tuomas Tepora (toim.) *Menneisyyden rakentajat. Teorit historian tutkimuksessa*. Gaudeamus 2018, 61.

55. Esimerkkinä vertailevasta otteesta historian kirjoituksen historiassa (mm. tieteen tutkimuksen hyödyntäminen) ks. Petteri Norring, *Eli F. Heckscher, Eino Jutikkala ja pohjoismainen yhteiskuntahistoria*. Helsingin yliopisto 2018, 15–20, 25–26. Myös historian tutkijan asiantuntijuuden erittely kaipaa vastaavaa vertailevaa otetta. Ks. Arja Virta & Marjaana Puurtinen & Kalle Pihlainen, Monitieteinen näkökulma historian asiantuntijuuteen. *Historiallinen Aikakauskirja* 144:3 (2016), 306–309, 311–315.

56. James Poskett, Science in History. Verkkojulkaisussa *Retrospect: Science in History*. The Historical Journal 2018, 31–32: “Today, the problems we face are less a consequence of scientific power and more a problem of wilful ignorance. We live in an era of ‘fake news’ and climate change denial. – For those of us teaching the history of science, the critiques popular in the 1980s and 1990s do not seem to hold the same weight with students. What good is it telling an undergraduate, born in the twenty-first century, that we should be suspicious of scientific truth.”

argumentaatiota monipuolisen kriittisesti. Pyrkimys selkeisiin perusnarratiiveihin on vahva, joten kriittisen luku- ja kirjoitustaidon perusteiden opettaminen on keskeistä myös yliopistotasolla.⁵⁷ Kyseenalaistamista ja kriittisyyttä siis tarvitaan opetuksessa. Tämän ei kuitenkaan ole syytä johtaa siihen, että historian tutkimus esiteltäisiin opiskelijoille toimintana, joka ei tuota totuudellista tietoa, eikä ole pätevydeltään verrattavissa muihin tieteenaloihin.

Laajemmassa julkisessa keskustelussa on ilmeistä kysyntää historian tutkimukseen perustuville kokonaisnäkemyksille, mistä yksi osoitus on historioitsija Yuval Noah Hararin tuore kansainvälinen menestys. Hänen luonnontieteellistä, sosiaalikonstruktivistista ja posthumanistista kirjallisuutta syntetisoiva teoksensa *Sapiens – Ihmisen lyhyt historia* on käännetty lähes 50 kielelle. Yleiseen historiakeskusteluun on kuitenkin hankala osallistua, jos välttelee erilaisten näkemysten tiedollista arvottamista. Oman tutkimusalan tieteellisyyden vähättely on ennen pitkää myös tiedepoliittinen itsemurha: meiltä ei löydy konkreettisia vastauksia, menkää etsimään niitä itsevarmoilta populisteilta ja salaliittoteoreetikoilta! Jotkut narrativistit näyttävät kannattavan historian yhteiskunnallisen merkityksen vähentämistä,⁵⁸ mutta tämä tuskin on yleinen kanta historian tutkijoiden piirissä.

Ottaen huomioon sekä laajan yleisön että muiden tieteenalojen kysynnän historian tutkimuksen metodeille ja teorialle, tarvitsemme nimenomaan akateemisen historian tutkimuksen yhteiskunnallisen merkityksen puolustamista. Paras tapa toteuttaa tätä käytännössä on tehdä jatkuvasti avauksia myös muiden tieteenalojen parissa hyödyntäen filosofisesti välittäviä kantoja.

Lopuksi: Kohti uutta tiedenäkökulmaa

Jorma Kalela on esittänyt historian tutkijoiden itseymmärryksen pohjaksi ”historianäkökulmaa”

erotukseksi ”tiedenäkökulmasta”⁵⁹ Kalelan historianäkökulma tarkoittaa enimmäkseen maltillisen konstruktivistista historian tutkimusta. Tätä kautta hän on kyennyt hedelmällisesti käsittelemään narrativismin ja postmodernismin piiristä nousseita haasteita. Historiantutkimusta ei ole kuitenkaan välttämätöntä ymmärtää muista tieteenaloista erilliseksi Kalelan esittämällä tavalla. Nyt voitaisiin aivan hyvin siirtyä kohti uutta tiedenäkökulmaa – ei muinaisen positivismiin, analyttisen filosofian tai ”itsensä sammuttamisen” ideaalin tarkoittamalla tavalla, vaan moderniin tieteenfilosofiaan ja sosiologiseen tieteen tutkimukseen kiinnittymällä.

Konstruktivistinen metodologia tai edes tietoteoria, saati narratiivisuus, ei tee historian tutkimusta ainutlaatuiseksi vaan päinvastoin korostaa sen yhteenkuuluvuutta muiden tieteenalojen kanssa. Konstruktivismiin ja narrativismin humanistisen tutkimuksen piirissä esiin nostamat kysymykset koskevat myös yhteiskunta- ja luonnontieteitä eriasteisesti ja hieman eri käsitteitä käyttäen. Historiantutkimuksen suuri yhteiskunnallinen tehtävä on menneisyyden tapahtumia ja ilmiöitä koskevien näkökulmien monipuolisuuden esilletuonti. Näkökulmien monipuolisuus ei kuitenkaan edellytä historian tutkimuksen tieteellisyyden kyseenalaistamista.

Tuskin on yhtä oikeaa tapaa määritellä mistä historian tutkimuksessa on kyse. Onkin helppo todeta, että tieteessä ylipäänsä vallitsee käytännössä metodologinen ja tietoteoreettinen monimuotoisuus. Historiantutkimus sopii siksi kaikine oikkuineenkin luotettavaa tietoa tuottavaksi tieteenalaksi muiden joukkoon.

FM Ahto Apajalahti ja FM Henri Hannula ovat väitöskirjatutkijoita Helsingin yliopiston Historian ja kulttuuriperinnön tohtoriohjelmassa.

57. Lasse Hongisto, *Luonnontieteen historian opetus tieteen historian sisältöjen avulla – kehittämistutkimus lukion historian opetuksen mahdollisuuksista*. Helsingin yliopisto 2012, 158–168; Seppälä 2013, 40–51, 57–75; Heidi Hyytinen, *Looking beyond the obvious. Theoretical, empirical and methodological insights into critical thinking*. University of Helsinki 2015, 25–28, 48–61; Anna Veijola & Simo Mikkonen, Mitä historia on: aloittavien historianopiskelijoiden historiakäsitykset. *Kasvatus & Aika* 10:3 (2016), 6–21.

58. Kalle Pihlainen, Futures for the past (“This is a stub”). *Rethinking History* 20:3 (2016), 315: “I personally would like to see history’s societal role reduced.”

59. Kalela 2002.